

306654 - ئىسلام توغرىسىدا تەپەككۇر قىلىش

سوئال

مەن دەھرىلەرنىڭ تور بەتلىرىدىن: ئىسلام تەپەككۇر-پىكىر قىلىشتىن چەكلەيدۇ دېگەن سۆزلەرنى ئوقۇدۇم، مۇشۇنداق شۈبھىلەرگە قانداق رەددىيە بېرىشىم كېرەك؟.

تەپسىلىي جاۋاب

بارلىق گۈزەل مەدھىيلەر ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارى بولغان ئاللاھ تائالاغا خاستۇر، پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا، ئائىلە تاۋابىئاتلىرى، بارلىق ساھابىلىرى ۋە قىيامەتكىچە توغرا يولغا ئەگەشكەنلەرگە ئاللاھنىڭ رەھمەت سالاملىرى بولسۇن.

بىرىنچى: مۇسۇلمان ئۆزىنىڭ ئەقىدىسى، ئىمانىنى مۇھاپىزەت قىلىشى، ئاڭ-سەۋىيەسى ۋە پىكىر-قاراشلىرىنىڭ ساغلام بولۇشىغا كۆڭۈل بۆلىشى، شەك-شۈبھە ۋە پىتىنلەردىن دىنى ۋە دىلى بىلەن يىراق تۇرىشى كېرەك بولىدۇ، چۈنكى دىل دېگەن نازۇك بولۇپ، تارتىۋېلىنىدىغان نەرسىگە ئوخشايدۇ، بىدئەتچى، ئازغۇن پىرقىلەرنىڭ رەڭلىگەن پال-پۇللىرى دىلنى ئالداپ كېتىدۇ، چۈنكى دىل ئەمەلىيەتتە ئىنتايىن سەزگۈر ۋە نازۇك بىر نەرسىگە ئوخشايدۇ.

بىدئەتچى، ئازغۇن پىرقىلەرنىڭ ياكى شېرىك-خۇراپاتچىلارنىڭ كىتابلىرىغا، ياكى باشقا دىندىكىلەرنىڭ ئۆزگەرتىلگەن كىتابلىرىغا، ياكى دەھرى، مۇناپىقلارنىڭ كىتابلىرىغا ياكى ئۇلارنىڭ مۇشۇنداق بۇرمىلانغان، شەك-شۈبھە پەيدا قىلىدىغان پىكىر-قاراشلارنى تارقىتىدىغان ئىجتىمائىي ئۇچۇر ۋاسىتىلىرىغا كىرىش ۋە ئۇنىڭدىكى نەرسىلەرگە قاراش توغرا بولمايدۇ، پەقەت شەرىئەت بىلىملىرىنى تولۇق ئىگەللىگەن، ئۇنى ئوقۇش بىلەن بىرگە ئۇلارنىڭ پىكىر-قاراشلىرىنىڭ خاتا ئىكەنلىكىنى بايان قىلىپ رەت قايتۇرالايدىغان كىشى بولسا ئۇلار كۆرسە ۋە ئوقۇسا ۋە ئۇلارغا رەت قايتۇرسا بولىدۇ.

ئەمما شەرىئەت بىلىملىرىنى تولۇق بىلمىگەن ياكى بىلىمسىز كىشى ئۇلارنىڭ تور بەتلىرىگە قاراپ ياكى يازمىلىرىنى ئوقۇغان ۋاقىتتا دىلدىكى ئىشەنچىسىنىڭ ئاجىزلىقىدىن شۈبھىلىك نەرسىلەردىن تەۋرىنىپ ھەيران قالىدۇ.

كۆپچىلىك كىشىلەر بۇ ئازدۇرۇشقا ئۇچرايدۇ، ھەتتا بىلىم سەۋىيىسى تولۇق بولمىغان بەزى دىنىي ئوقۇغۇچىلارمۇ ئىزىپ كېتىپ ئاقىۋەتتە توغرا يولدىن چىقىپ ئازغۇنلاردىن بولۇپ كېتىدۇ. بۇنداق بولۇشتىن ئاللاھ ساقلىسۇن.

كۆپ ۋاقتلاردا بۇ كىتابلارغا قارىغۇچىنىڭ دىلى دۈچ كەلگەن شەك-شۈبھىلەردىن كۈچلۈك بولسا ئالدىنقى قالمايدۇ، ئەگەر ئۇنداق بولمىغاندا ئازغۇنلارنىڭ كىتابىنى كۆپ ئوقۇش بىلەن ئۇ كىشىنىڭ دىلىغىمۇ ئويلىمىغان تەرەپتىن شەك-شۈبھىلەر سېڭىپ كېرىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئىلگىرىكى ئالىملار بۇنداق كىتابلارنى ئوقۇش ۋە مۇراجىئەت قىلىشنى چەكلىگەن. بۇ توغرىدىكى ئالىملارنىڭ قاراشلىرىنى 92781-نومۇرلۇق سوئالنىڭ جاۋابىدا زىكىر قىلدۇق شۇنىڭغا قارالسۇن.

ئىككىنچى: ئىسلامنى ئۆزىنىڭ ئەڭ ئۇلۇغ مەركىزى ئاساسى بولغان قۇرئان كەرىم ۋە سۈننىتى رەسۇلۇللاھتىن ئىلىپ ئۈگىنىش كېرەك.

ئىسلام تەپەككۈر قىلىشقا ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلدى، بۇ نۇرغۇن ئايەتلەردە روشەن ئىپادىلەندى، قۇرئان كەرىمدە بۇنى ئىپادىلەيدىغان ئايەتلەر ئون نەچچە يەردە تەكرار بايان قىلىندى: «**سەلەر ئەقىللىقلارنى ئىشلىتىڭلار**»، «**پىكىر قىلىدىغان قەۋم ئۈچۈن دەلىللەر بار**» ۋە چۈشىنىدىغان قەۋم ئۈچۈن «دېگەندەك ئايەتلەر بايان قىلىنغان.

ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە كىشىلەرنى پىكىر قىلىش ۋە تەپەككۈر قىلىشقا چاقىرىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿**كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِيَدَّبَّرُوا آيَاتِهِ وَلِيَتَذَكَّرَ أُولُو الْأَلْبَابِ**﴾. تەرجىمىسى: «**(بۇ) ئۇلارنىڭ ئايەتلەرنى تەپەككۈر قىلىشلىرى ئۈچۈن، ئەقىل ئىگىلىرىنىڭ ۋەز - نەسىھەت ئېلىشلىرى ئۈچۈن بىز ساڭا نازىل قىلغان مۇبارەك كىتابتۇر.**» [سۈرە ساد 29-ئايەت].

ئاللاھ تائالا ئۆزىنىڭ مەخلۇقاتلىرى توغرىسىدا پىكىر قىلىشقا چاقىرىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿**أَوَلَمْ يَتَفَكَّرُوا فِي أَنْفُسِهِمْ مَا خَلَقَ اللَّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ وَأَجَلٍ مُّسَمًّى وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ بِلِقَاءِ رَبِّهِمْ لَكَافِرُونَ**﴾. تەرجىمىسى: «**ئۇلار (ئاقىۋىتىنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى بىلىشلىرى ئۈچۈن) ئۆزلىرى ئۈستىدە پىكىر يۈرگۈزمەمدۇ؟ ئاللاھ ئاسمانلارنى، زېمىننى ۋە ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى (يۇلتۇز قاتارلىق) نەرسىلەرنى پەقەت ھەق ۋە مۇئەييەن ۋاقىتلىق قىلىپ ياراتتى، شەك - شۈبھىسىزكى، نۇرغۇن كىشىلەر پەرۋەردىگارىغا مۇلاقات بولۇشنى (قايتا تىرىلىدىغانلىقىنى، قىلغان ئەمەلىگە يارىشا مۇكاپاتلىنىدىغانلىقىنى ياكى جازالىنىدىغانلىقىنى) ئىنكار قىلغۇچىدۇر.**» [سۈرە رۇم 8-ئايەت].

ئاللاھ تائالا دۇنيادا ئۆز ئەقلى ئىقتىدارىنى جارى قىلدۇرماي، ئەقلىدىن توغرا شەكىلدە پايدىلانماي دوزاخقا چۈشۈپ كەتكەنلەرنى ئەيىبلەپ ۋە ئۇلارنىڭ سۆز-ھەرىكەتلىرىنى بايان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿**وَقَالُوا لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ أَوْ نَعْقِلُ مَا كُنَّا فِي أَصْحَابِ السَّعِيرِ**﴾. تەرجىمىسى: «**ئۇلار: «ئەگەر بىز (پەيغەمبەرنىڭ سۆزلىرىنى) ئاڭلىغان، ياكى چۈشەنگەن بولساق، ئەھلى دوزاخ قاتارىدا بولماس ئىدۇق» دەيدۇ.**» [سۈرە مۇلۇك 10-ئايەت].

ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَتَكُونَ لَهُمْ قُلُوبٌ يَعْقِلُونَ بِهَا أَوْ آدَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَا فَإِنَّهَا لَا تَعْمَى الْأَبْصَارَ وَلَكِنْ تَعْمَى الْقُلُوبَ الَّتِي فِي الصُّدُورِ﴾. تەرجىمىسى: «ئۇلار زېمىندا سەير قىلىدىمۇ؟ شۇنىڭ بىلەن ئۇلار (يەنى سەير قىلىپ) چۈشىنىدىغان دىللارغا، ياكى ئاڭلايدىغان قولاقلىرىغا ئىگە بولمىدىمۇ؟ ھەقىقەتەن كۆزلەرلا كور بولمايدۇ، لېكىن كۆكرەكلەردىكى قەلبلەر كور بولىدۇ (يەنى ھەقىقىي كورلۇق كۆزنىڭ كورلۇقى ئەمەس، دىلنىڭ كورلۇقىدۇر، كور ئادەم ئىبرەت ئالمايدۇ ۋە چۈشەنمەيدۇ.» [سۈرە ھەج 46-ئايەت].

تەپەككۈر قىلىشىمۇ ئىبادەت بولۇپ، ئاللاھ تائالا بۇنىڭغا ئاگاھلاندىرۇش بېرىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ آيَاتٍ لِأُولِي الْأَلْبَابِ * الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا سُبْحَانَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ﴾. تەرجىمىسى: «شۈبھىسىزكى، ئاسمانلارنىڭ ۋە زېمىننىڭ يارىتىلىشىدا، كېچە بىلەن كۈندۈزنىڭ نۆۋەتلىشىپ تۇرۇشىدا ئەقىل ئىگىلىرى ئۈچۈن، ئەلۋەتتە، روشەن دەلىللەر بار، ئۇلار ئۆرە تۇرغاندىمۇ، ئولتۇرغاندىمۇ، ياتقاندىمۇ ئاللاھنى ئەسلەپ تۇرىدۇ، ئاسمانلارنىڭ ۋە زېمىننىڭ يارىتىلىشى توغرىسىدا پىكىر يۈرگۈزىدۇ. (ئۇلار ئېيتىدۇ) «پەرۋەردىگارىمىز! بۇنى بىكار ياراتمىدىڭ، سەن پاك تۇرسەن، بىزنى دوزاخ ئازابىدىن ساقلىغىن.» [سۈرە ئال-ئىمران 190-191-ئايەتلەر].

ئۇستاز سەئىدى رەھىمەھۇللاھ مۇنداق دەيدۇ: " شۈبھىسىزكى، ئاللاھ تائالا ئاسمانلارنىڭ ۋە زېمىننىڭ يارىتىلىشىدا، كېچە بىلەن كۈندۈزنىڭ نۆۋەتلىشىپ تۇرۇشىدا ئەقىل ئىگىلىرى ئۈچۈن، ئەلۋەتتە، روشەن دەلىللەر باردەپ خەۋەر بېرىدۇ، بۇ ئايەت يەنە بەندىلەرنى ئاللاھنىڭ مەخلۇقاتلىرى توغرىسىدا پىكىر قىلىش، ئالامەتلىرى توغرىسىدا مۇلاھىزە قىلىش، ئۇ نەرسىلەرنى ياراتقانلىقى ھەققىدە ئويلىنىشقا رىغبەتلەندۈرۈشنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، ئاللاھ تائالا پالانى دەلىل دېمەستىن بەلكى روشەن دەلىللەر بار دەپ، دەلىللەرنىڭ كۆپ ۋە تۈرلۈك بولغانلىقى ئۈچۈن بۇ ئايەتنى مۇجەمل شەكىلدە بايان قىلدى، بۇنداق بولۇشى، ئاسمانلار ۋە زېمىننىڭ ئارىسىدا نەزەر سالغۇچىلارنى ھاڭ-تاڭ قالدۇرىدىغان، پىكىر قىلغۇچىلارنى قانائەتلەندۈرىدىغان، سەمىمى ئەقىل ئىگىلىرىنى ئۆزىگە جەلپ قىلىدىغان دەلىللەر بولۇپ، بۇ نۇر ئەقىلنى ئىلاھى غايىلەرنىڭ ھەممىسىگە يېتەكلەيدۇ، ئەمما ئۇنىڭ ھەر بىرىنىڭ تەپسىلاتىنىڭ ھەممىسىنى ياكى بەزىسىنى بىر مەخلۇقنىڭ بىلىپ بولۇشى مۇمكىن بولمايدۇ.

ئومۇمەن: ئاسمانلار ۋە زېمىن ئارىسىدىكى نەرسىلەر، ئۇنىڭ كاتتىلىقى ۋە كەڭلىكى، تەرتىپلىك ھەرىكەتلىنىشى ئۇنى ياراتقۇچىنىڭ ئۇلۇغلىقى، ھۆكۈمرانلىقىنىڭ كاتتىلىقى، كۈچ-قۇدرىتىنىڭ چەكسىزلىكى قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدىغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ.

ئۇنىڭدىكى مۇستەھكەملىك، پۇختىلىق، تەڭداشسىز كەشپىياتلار، گۈزەل ھەرىكەتلەر، ئاللاھ تائالانىڭ ئىلمىنىڭ كەڭلىكى ئىكەنلىكى ۋە ھەر نەرسىنى ئۆز ئورنىغا ئورۇنلاشتۇرۇشتىن ئىبارەت بولغان چەكسىز ھېكمىتىنى بىلدۈرىدۇ.

ئۇنىڭدىن كىشىلەرگە يېتىدىغان مەنپەئەتلەر بولسا، ئاللاھنىڭ رەھىمىتىنىڭ كەڭرى ئىكەنلىكى، پەزىلى-ئېھسانىنىڭ ئومۇمى ئىكەنلىكى، ياخشىلىقىنىڭ ھەممىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدىغانلىقى ۋە بۇنىڭغا شۈكۈر ئېيتىشنىڭ زۆرۈر ئىكەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ.

يۇقىرىدا بايان قىلىنغانلارنىڭ ھەممىسى دىلىنىڭ ئۆز ياراتقۇچىسى ۋە پەيدا قىلغۇچىسىغا ئالاقىدار بولىدىغانلىقى، ئۇنى رازى قىلىش يولىدا كۆپ تېرىشچانلىق قىلىش كېرەكلىكى، ئۆزى ۋە باشقىلار ئۈچۈن ئاسمانلار ۋە زېمىندا ھېچ نەرسىگە ئىگە بولالمايدىغان نەرسىنى ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرمەسلىك كېرەكلىكىنى بىلدۈرىدۇ. ئاللاھ تائالا روشەن دەلىل ۋە ئايەتلەرنى ئەقىل ئىگىلىرىگە خاس قىلدى، چۈنكى ئۇنىڭدىن مەنپەئەتلىنىدىغان كىشىلەر بولسا، كۆزى بىلەن ئەمەس بەلكى ساغلام ئەقلى بىلەن نەزەر سالغۇچىلاردۇر.

ئاندىن ئاللاھ تائالا ئەقىل ئىگىلىرىنى ئۇلار ئۆرە تۇرغان، ئولتۇرغان ۋە يىنەچە ياتقان بارلىق ھالەتلىرىدە ئاللاھنى ياد ئېتىدۇ ۋە زىكىر قىلىدۇ دەپ سۈپەتلىدى. بۇ دىلى ۋە تىلى بىلەن ئېيتىلىدىغان زىكىرنىڭ ھەممە تۈرلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، ئۆرە تۇرۇپ ئوقۇلىدىغان، قادىر بولالمىسا ئولتۇرۇپ ئوقۇغان، ئۇنىڭغا قادىر بولالمىسا يىنىچە ئوقۇغان نامازمۇ بۇنىڭ جۈملىسىدىن ھېسابلىنىدۇ، ئۇلار ئاسمانلار ۋە زېمىننىڭ يارىتىلىشى توغرىسىدا پىكىر قىلىشىدۇ، بۇنىڭ بىلەن ئاسمانلار ۋە زېمىننى يارىتىشتىن بولغان مەخسەتنى ئىپادىلەيدۇ.

مانا بۇ تەپەككۈر قىلىشنىڭ ئىبادەت ئىكەنلىكىنىڭ تىپىك مىسالىدۇر. شۇنداقلا تەپەككۈر قىلىش بولسا، ئاللاھنىڭ يېقىن بەندىلىرىنىڭ سۈپىتى ئىكەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ، ئۇلار ھەقىقەتتە يېتىش ئۈچۈن تەپەككۈر قىلغان ۋاقتىدا، ئاللاھ تائالانىڭ ئۇ نەرسىلەرنى بىكارغا ياراتمىغانلىقىنى بىلىدۇ، ۋە: پەرۋەردىگارىمىز! سەن بۇ نەرسىلەرنى بىكار ياراتمىدىڭ، سەن ئۆزۈڭنىڭ ئۇلۇغلىقىڭغا لايىق بولمايدىغان بارلىق ئەيىپ-نۇقسانلاردىن پاكىتۇرسەن، بەلكى ئۇ نەرسىلەرنى ھەق بىلەن، ھەق ئۈچۈن ۋە ھەقنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ھالەتتە ياراتتىڭ، بىزنى دوزاخ ئازابىدىن ۋە يامانلىقلاردىن ساقلىغىن، بىزنى ياخشى ئەمەللەرگە مۇۋەپپەقىيەت قىلغان، شۇ ئارقىلىق بىز دوزاخ ئازابىدىن نىجات تاپىلى دەيدۇ". [تەپسىر سەئىدىي 161-بەت].

ئەتائىبى رەباھ مۇنداق دەيدۇ: مەن ئۇبەيدە ئىبنى ئۇمەير بىلەن ئائىشە رەزىيەللاھۇئەنھانىڭ يېنىغا كىردىم، ئائىشە رەزىيەللاھۇئەنھا ئۇبەيدە ئىبنى ئۇمەيرگە: ئۇزۇن ۋاقتتىن بىرى بىزنى زىيارەت قىلىپ كەلمىدىڭغۇ؟ دېگەندە، ئۇبەيدە: ئى ئانا! مەن سىزگە ئىلگىرىكىلەرنىڭ مۇنۇ سۆزىنى دەپ بىرەي: ئۇزۇندا زىيارەت قىلساڭ، ياخشى كۆرۈشنى زىيادە قىلسەن دەپتىكەن دېگەن ئىدى، ئائىشە رەزىيەللاھۇئەنھا ئۇنىڭغا: قۇيە بۇنداق چۈشىنىشىڭىز سۆزلىرىڭنى دېدى. ئىبنى ئۇمەير: سىلە بىزگە پەغەمبەرئەلەيھىسسالامدىن كۆرگەن ھەيران قىلارلىق بىر ئىشنى سۆزلەپ بەرسىلە؟ دېدى، ئائىشە رەزىيەللاھۇئەنھا بىر ئاز جىم بولۇپ، ئاندىن مۇنداق دېدى: مېنىڭ نۆۋبىتىم كەلگەن بىر كېچىدە، پەيغەمبەرئەلەيھىسسالام ماڭا: «ئى ئائىشە! بۇ كېچىدە مېنى پەرۋەردىگارىمغا

ئىبادەت قىلغىلى قويغىن دېدى»، مەن: ئاللاھ بىلەن قەسەم! مەن سىلنىڭ ئاللاھقا يېقىنلىشىشىڭلارنى ۋە سىلنى خۇرسەن قىلىدىغان ئىشنى ياخشى كۆرىمەن دېدىم، پەيغەمبەرئەلەيھىسسالام ئورنىدىن تۇرۇپ تاھارەت ئېلىپ، نامازغا تۇردى، نامازدا كۆپ يىغلاپ ساقاللىرىمۇ ھۆل بولۇپ كەتتى، ئاندىن يەنە يىغلىدى، كۆپ يىغلىغانلىقتىن ناماز ئوقۇغان يەرمۇ ھۆل بولۇپ كەتتى، ئاندىن بلال رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ نامازغا ئەزان ئېيتقىلى كەلگەندە، پەيغەمبەرئەلەيھىسسالامنىڭ يىغلاۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ: ئى ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى نېمىگە يىغلايلا؟، ھەقىقەتەن ئاللاھ تائالا سىلنىڭ ئىلگىرىكى ۋە كېيىنكى بارلىق خاتالىقلىرىنى ئەپۇ قىلىۋەتكەن تۇرسا؟ دېدى، پەيغەمبەرئەلەيھىسسالام: ئاللاھ تائالاغا شۈكۈر ئېيتقۇچى بەندە بولمايمەنمۇ؟ ھەقىقەتەن بۇ كېچىدە ماڭا بىر ئايەت نازىل بولدى، بۇ ئايەتنى ئوقۇپ، تەپەككۈر قىلمىغان كىشىنىڭ ھالىغا ۋاي! ئۇ بولسىمۇ: “ھەقىقەتەن ئاسمانلار ۋە زېمىننىڭ يارىتىلىشىدا.....” دېگەن ئايەتنى ئوقۇدى» [ئال - ئىمران سۈرىسى 190-ئايەت]. بۇ ھەدىسنى ئىبنى ھىببان ئۆزىنىڭ سەھىھ كىتابى 2-توم 286-بەتتە كەلتۈرگەن. [سەھىھ ھەدىسلەر توپلىمى 1-توم 147-بەت] م. يەنە مۇمكىن بولسا، داڭلىق ئەدىپ ۋە مۇتەپەككۈر ئۇستاز مەھمۇد ئەققادىنىڭ مۇشۇ مەسىلە توغرىسىدا يازغان: “تەپەككۈر قىلىش ئىسلامدا پەرىزدۇر” دېگەن ئەسىرىدىن پايدىلىنىش كېرەك.

ئاللاھ تائالا ھەممىدىن ياخشى بىلگۈچىدۇر.